

Dr. KORHECZ PAPP Zsuzsanna

festő-restaurátor művész, Szabadkai Városi Múzeum

korhecz.zsuzsi@gmail.com

MÁRIA-KEGYKÉPEK A DÉLVIDÉKEN

Virgin Mary Devotional Pictures in Vojvodina

Religiozne slike Bogorodice u Vojvodini

Egy-két kivételes középkori freskótöredéktől eltekintve a Délvidék legkorábbi, a katolikus egyházhoz köthető festészeti emlékei a Mária-kegyképek, melyek a 17. század végétől a 19. század második évtizedéig készültek. E tanulmány a teljesség igénye nélkül veszi számba őket, ismerteti történetüket, ikonográfiájukat, a hozzájuk kötődő legendákat, valamint stíluskritikai jegyeiket. A kegyképek megjelenése a híveket gondozó szerzetesrendeknek köszönhető, elsősorban a ferenceseknek. Mestereik neve többnyire ismeretlen, de egyes szerzőket sikerült azonosítani. A délvidéki kegyképek többsége európai hírű kegyképek másolata, melyek kultusza leginkább helyi jellegű maradt. Kivételként a Tekiai Szűzanyát kell megemlítenünk, melyhez messzi vidékekről is elzarándokoltak, hogy segítségét kérjék.

Kulcsszavak: Mária-kegyképek, Baja, Bács, Doroszló, Karlóca, Palona, Pancsova, Szabadka, Tekia, Újvidék

KUTATÁSTÖRTÉNET

Térségünk egyházművészete Trianon óta kiesett a magyar művészet-történet látóköréből. A barokktól a szecesszióig terjedő stílusorszakokat felvonultató műtárgyanyag szinte feldolgozatlan maradt. A délvidéki katolikus egyházi emlékeket a tartományi műemlékvédelem szakembere, Olivera Milanović Jović és a horvát ferences tartomány barokk egyházművészetét felmérő Mirjana Repanić Braun csak részlegesen tanulmányozta, a későbbi időkkel (klasszicizmus, historizmus, szecesszió) nem foglalkoztak, noha számos nagy értékű egyházművészeti alkotás jött létre, került behozatalra. Az utóbbi évek személyes kutatásai sok újat hoztak e témakörben.

Délvidéken a jelen tanulmányban a mai Vajdaság területét értjük. Területe sem a világi, sem az egyházi történeti közigazgatási egységekhez nem

igazodott, korábban szervesen egymáshoz kapcsolódó területekből kiszakítva jött létre. A mai Bácska kis különbséggel (Baja és környéke) az egykori zombori székhelyű Bács-Bodrog vármegye területéből szakítottatott ki, Horgos és környéke viszont Csongrádhoz tartozott. Bácska egykor a kalocsa-bácsi érsekség nagyobb részét képezte, 1968-tól az önálló Szabadkai Egyházmegye területe. A mai Bánátot szinte teljesen az egykori Nagybecskerek székhelyű Torontál vármegye nyugati részéből hozták létre, eredendően a temesvári székhelyű csanádi püspökséghez tartozott. Csak 1988-ban került sor a Nagybecskereki Egyházmegye megalapítására. Az egykori Szerém vármegye a török elleni felszabadító háborúk után Horvátországhoz tartozott, egyházzogilag is a diakóvári püspökség részét képezte. E kutatás immár jól körülhatárolt földrajzi területét mégis ki szeretném terjeszteni Bajára és környékére, hogy kutatómunkám eredményeit e helyen közölhessem.

A 18. század második feléig szinte minden plébánia lelki gondozását a ferencesek végezték (székhelyük volt Szabadkán, Zomborban, Baján, Bácsón, Péterváradon, Rumán, Pancsován és Zimonyban), a világi papság megerősödése csak a század második felében történik meg.

A Mária-kultusz sokrétű megnyilvánulásaiént tarthatjuk számon a templomok és kápolnák Szűzanya ábrázolásait, ezek közül is kiemelkednek a különös kegyelemben részesülő Mária-kegyképek és Mária-kegyszobrok. Egyes Mária-képeket, mint a pogány elleni harc védőpajzsait is tisztelik. A tridentinusi zsinat (1563) utáni ellenreformációs időkben a török elleni felszabadító harc jelentős csatáit is a hagyomány e Mária-képek közbenjárásának tulajdonította. Így a Passauai Segítő Máriának köszönhetően menekült meg Bécs 1683-ban, a Máriapócsi kegykép segítette győzelemre a Savoyai Jenő herceg által vezetett hadakat a zentai csatában 1697-ben, s a pétervárad 1716-os csodálatos győzelmet a tekiái Havi Boldogasszony-kegykép segítségével vélték. Európa-szerte fontos szerepet játszottak a szerzetesrendek és a főúri donátor családok, sőt uralkodók is a Mária-kegyképek kultuszának elősegítésében. A 17. század végén Magyarországon ugrásszerűen megnövekedett a kegyhelyek száma (KNAPP-TÜSKÉS 1994: 11). A teljesen elnéptelenedett Délvidék első művészeti emlékei a kisebb-nagyobb kisugárzású búcsújáró kegyhelyeihez köthető Mária-kegyképek voltak. Ezek közül a tekiainak volt a legnagyobb vonzereje, de a bácsi Szűzanyát és a zimonyi Szerecsen Máriát is sokszorosított szentképen népszerűsítették már a 18. században.

A BÁCSI ÖRVENDEZŐ SZŰZANYA

A bácsi Mária mennybemenetele ferences templomot és kolostort a templomos lovagok (Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend) építették a 12. szá-

zadban, s 1301-ben kapta meg a magyarországi ferences rend. A hódoltság ideje alatt az oszmánok a templomot dzsámivá alakították. A török kiűzése után, 1688-ban a bosnyák-bányavidéki rendtartományhoz tartozó gradovári ferencesek foglalták el az üres épületegyüttest, idevezetve a Boszniából Bácsba telepedett sokác lakosságot. Később a budai székhelyű Kapiszt-rán Szent Jánosról nevezett Rendtartomány része lett, 1923-tól a zágrábi központú Szent Cirill és Metód Ferences Tartomány rendháza, nemsokára látogatóközpont nyílik benne. „A ferencesek zárdájának a folyosóján a templom és sekrestye közt állt egy régi oltár, azon egy régi Mária-kép, mely a mai napig nagy tiszteletnek örvend, különösen a sokácok részéről, kik ha vasárnap, de hétköznap még inkább a templomba bemennek ajtatoskodni, első s utolsó imádságukat e kép előtt szokták elvégezni. E kép történetét a faluban senki sem tudja s az eddigi kutatások sem vezettek biztos nyomra. De az sem lehetetlen, hogy az igazi gradovári kegykép előtt imádkoznak oly buzgón a bácsi sokác hívek, mint a gradovári bosnyákok leszármazottai” – írja Unyi Bernárdin a Délvidék legrégebbi kegyképéről.

A kép eredetileg a templomban állt, a 18. század második felében került a folyosóra. 2011-ben a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet szakemberei elmozdították helyéről, pár méterrel arébb felállítva a kegykép oltárát, mert a mögötte lévő falon egy román kori, Krisztus keresztre feszítését ábrázoló freskótöredéket találtak, mely bizonyosan a tatárjárás előtt keletkezett. Ekkor került sor a hársfára temperával festett besötétedett ikon restaurálására (VUJOVIĆ 132). Az Örvendező Szűzanya-ikont – melyet a bal alsó sarkában szereplő ósláv nyelvű felirat szerint – Dima mester festette 1685-ben: „*Siju ikonu pisa Dima pisac 1792 od stvorenja svijeta ot roždestva Hristova 1685. Bog da prosti*” (SEKULIĆ 81). A gradovári csodatevő Szűzanya-kép tiszteletére koronázták meg, amint azt a nagyobbik aranyozott ezüstkورونا hátoldalára gravírozták. A bácsi Örvendező Szűzanya-kegyképet a gradovári hívek a fent nevezett görög ikonfestővel készítették, mielőtt útnak indultak volna Bácskába, annak ellenére, hogy sokan úgy tartották és tartják ma is, hogy a gradovári kegyképet hozták magukkal Bácsba. Ilyen felirattal készült róla rézkarc még a 18. században (SEKULIĆ 49).

A bácsi kegykép Radosna Gospa, avagy a Repeső vagy Örvendező Szűzanya típusa, a görög Glükophilusa („Édes csókú”) néven ismeretes. Ez az „újfajta, ún. lelkes képek” típusába tartozik, mely a 11. században alakul ki a bizánci művészetben, és különböző érzelmeket volt hivatott közvetíteni a korábbi szigorú típusoktól eltérően, mint pl. amilyen a Hodégétria-típusú Istenszülő (BELTING 273). Legismertebb példája a Vlagyimiri Szűzanya. A bácsi kegykép megjelenésében az ortodox egyház

ikonfestési szabályait követi, a domborművesen megmunkált hársfadeszkán aranyozott háttér előtt jelenik meg a temperával megfestett Szűzanya, arany szegéllyel és rojtokkal ékes bíbor köntösben, mely alatt kék tunikát visel. Fejkendője is kék színű, olyan, mint szent Fia ruhácskája. Az Isten-szülő óvón öleli magához gyermekét, aki a kép bal felső sarkában, a kínzást eszközeivel megjelenő angyaltól megrettenve édesanyja nyakát karolja át, arcocskájával arcához simul. A 18. században további két ezüstkoronát kapott a Szűz Mária és a Kisjézus.

A 16. század elején készült gradovári kegyképről, mely eredetileg Zvornikon volt, azt olvashatjuk, hogy Lucsity Jeromos ferences püspök 14 rendtag jelenlétében 1639-ben megvizsgálta. Amikor a törökök Zvornik várát és azzal együtt a ferencesek zárdáját 1533-ban elfoglalták, a ferencesek a kegyképpel Felsőtuzla felé igyekeztek, útközben a Drina folyó partján egy fegyveres mohamedán katonával találkoztak, ki egy jól irányzott nyíllal a kegyképbe belecélzott. A nyíl a képet a szem alatt sértette meg. Abban a pillanatban, amikor a nyíl a fára festett képbe fűrődött, vérezni kezdett. A feldühödött katona ágaskodó lovával együtt a Drinába esett, s az örvénylő hullámokban halálát lelte. E két csodának nemcsak a katolikusok, hanem maguk a mohamedánok és görögkeleti szerbek is tanúi voltak. A katolikus hívek megkísérelték ugyan a vérnyomokat a képről letörölni, de nem sikerült. A kegykép vérzési csodáját kivizsgáló bizottság azt is feljegyezte, hogy a nagyobb Mária-ünnepek előestéjén a Drina folyó vizében mindig felbukkant és látható volt ama helyen a török katona megkövesedett holtteste, a ló hullája és a nyíl egymástól bizonyos távolságra. A kegyképet a ferencesek Felsőtuzlába vitték, de itt sem találtak biztonságosabb helyet, ahol a képet elhelyezhették volna, miért is Sity Pál gazdag és tehetős bosnyák kereskedő kieszközli a törököktől bizonyos pénzösszeg lefizetése után, hogy a lerombolt zvorniki zárdá és templom helyett a Felsőtuzlától nem messze fekvő Gradováron felépítse a saját költségén a ferenceseknek a zárdát és templomot, melyben a kegyképet azután el is helyezték (UNYI 158). A bezárt gradovári templomban talált rá a kegyképre N. Ogrami püspök 1674-ben, de további sorsa ismeretlen. A bácsi kolostor irattárában egy olyan 1639-es beszámolót is őriznek, mely a csodatévő gradovári kegyképet (De imagine thaumaturgica Gradovariensi) írja le. E szerint teljesen más ikonográfiaja volt a vékony deszkára festett gradovári kegyképnek, mint a bácsinak: a Szűzanya térdelve imádkozik a szalmán fekvő újszülött Kisjézus előtt. Mária jobb orcáján, a szeme alatt sérülés látható, melyből vércseppek folytak le az Istengyermek irányában. Annyi bizonyos, hogy a tuzlai ferencesek Budán vásároltak festéket 50 márkáért, hogy fatáblára gazdagon kivitelezett Mária-képet készíttessenek (SEKULIĆ 81).

A BÁCSI VÉRKÉP

A bácsi Nagyboldogasszony ferences templom másik kincse a Véző Szűzanya-kegykép. A vászonhordozójú, nagyméretű olajfestményen (143×109 cm) frontális beállításban, barna háttér előtt láthatjuk Szűz Máriát piros ruhában, betűszimbólumokkal (M – Maria, V – Virgo, AVE, I – Isus, PA – Pater) és csillagokkal díszített kék köpenyben, díszes koronával a fején. Előtte a gyermek Jézus áll aranszegélyes zöld ruhában, jobb kezét áldón felemelve, bal kezében írástekerccsel, melyen a következő felirat olvasható: *Ingremio Matris sedet Sapientia Patris*, azaz az Anya ölében ül az Atya Bölcsessége. A Szűz homlokán seb, melyből vér csepeg szép arcán keresztül a fiára. A kép alján, a szürke mezőben valószínűleg egy felirat volt olvasható eredetileg, e terület azonban a vászonhordozóval együtt még korábban megsemmisült. A képet a Kós Károly Ösztöndíjnak köszönhetően restauráltam 2006-ban. Újjászületése után oltárra emelték. A bácsi festmény a mai Csehország területén, Klatovyban (Klattau) levő, a 17. század közepén készült Szűz Mária-kegykép 18. századi másolata, melyet ismeretlen magyarországi mester készített (KORHECZ PAPP 2006: 74).

A „Panny Marie Klatovske” (azaz a Klatovy Szűzanya-) kegyképet egy olasz származású kéményseprő (Bartolomeo Ricolt) és felesége rendelte meg, s középkori mintára, adományozókként, megörökítették magukat a művésszel a festmény bal és jobb alsó sarkában imádkozva. A kegyképhez, mint eredetijéhez, a re-i kegyképhez (Beate Vergina del Sangue – a vérző Szent Szűz), csoda fűződik: 1683-ban, más források szerint 1685-ben vértett a festmény. A Klatovy Szűzanya képmását utólag ráhelyezett aranyozott ezüst, drágaköves korona díszíti, a Kisjézus dicsfényét és nyakszegélyét is ékköves rátét gazdagítja. A klatovy-i festményen látható, hogy eredetileg a re-i előképnek megfelelően szoptatott a Szűzanya, álszeméremből azonban az emlőt átfestették, s a későbbi változatok már ilyenek készültek. Klatovy kiemelkedő helye a csehországi Mária-tiszteletnek. Magyarországi filiációi: Görcsöny (1700), Kunszentmárton, Petőfalva (Maria-Steinwurf, Kövel dobott Mária) és a szegedi Szent Miklós pravoszláv templomban található (SÖLCH 15).

Re városa Észak-Olaszországban, a Vigezzo-völgy keleti felében fekszik. Az egyszerű, gyermekien bájos, román kori Szűzanya freskókép (13–14. század) a Szt. Móric-templomocska bejárata melletti jobb oldalon, a nyitott előtérben volt látható eredetileg. A csillagmintás piros ruhás és kék köpenyes szoptató Szűz Mária frontális beállításban jelenik meg a sárga hálmintás fehér kárpit előtt, feje körül festett dicsfény, fölötte baldachin, jobb kezében három piros rózsá, a ballal a zöld ruhás Kisjézust öleli. A gyermek

jobb kezével áldást oszt, a ballal írástekerceszt tart, az ismert felirattal: Ingre-mio Matris sedet Sapientia Patris. A Szűzanya ölé is a fehér kárpit takarja, melyen láthatóak a Kisdéd lábai, ellentétben a későbbi másolatokkal. A re-i kegykép két ikonográfiai típust egyesít: a „*bölcsesség széké*”-t és a „*szoptató Mária*”-t. A re-i csoda 1494-ben történt meg, s egyike a legrégebbi hivatalos iratokkal is igazolt Mária-csodáknak: a kövel megdobott freskókép vértett, melyet számos csoda követett. Az egyszerű falusi templom helyébe később hatalmas bazilikát, a freskókép köré díszes márványoltárt emeltek.

A Szoptató Mária (görögül: *Galaktotrophousza*, latinul: *Maria lactans*) kultusza bibliai eredetű, és egyben egyetemes is. Máriát mint az üdvösség, az élet forrását ábrázolják. E képtípus már az 1348-as nagy pestisjárvány idején igen népszerűvé vált, mivel a Szűzanya tejét misztikus orvosságnak tartották, s Máriához könyörögtek a három legfőbb pestistől védő szenten (Sebestyénen, Rókuson és Rozálián) kívül. A Szoptató Mária legtöbb másolata a 17. és a 18. században készült a nagy pestisjárványok idején, a Habsburg Birodalom területén, az újonnan betelepültek körében. Ők leginkább a hazájukban honos kegyképtípusokról készítették másolatot. A legelső magyarországi Vérző Szűzanya-kegyképet Francin (Francini) Péter Pál Budán letelepedett észak-itáliai származású kéményseprőmester készítette fogadalomból, hogy családjával együtt megmenekült az 1691–92-es pestisjárvány idején. Ma a kéményseprő Vérkápolnája (más nevén Francin-, Kürtöseprő-kápolna) helyén a krisztinavárosi Havi Boldogasszony-plébániatemplom (1797) áll, oltárán a kegyképpel. Filiációi a budakeszi Makkos Mária, a pesti alkantarai Szent Péter ferences templom kegyképe, a dunaföldvári ferences templom egykori kegyképe és a bajai Páduai Szent Antal ferences templom mellékoltárképe, melyet Hanisch Mátyás vándorfestő festett a 18. század utolsó éveiben (KORHECZ PAPP 2013: 33). A dunaföldvári kolostor, úgy mint a bácsi és a bajai is, a budai székhelyű kapisztránus ferences tartományhoz tartozott. A bácsi háztörténet említi egy Szűz Mária-mellékoltárt, melyet 1722-ben készítettek, ezen is állhatott a Vérkép, viszont a kolostorban őriznek egy Napbaöltözött Asszony-ábrázolást is, ami szintén az egykori Szűzanyának szentelt oltár díszje lehetett. Bácsba 1738-ban érkezett meg a pestis, és három évig szedte áldozatait, e két dátum adhat némi támpontot a kép keletkezéséről.

NAPBAÖLTÖZÖTT ASSZONY

A bácsi ferences kolostor Napbaöltözött Asszonyát megjelenítő oltárkép (125×81 cm) egy ismeretlen magyarországi mester, talán egy rendi festő alkotása a 18. század első feléből, feltételezhetően ugyanazon mester alko-

tása, mint a rendházban őrzött első Nagyboldogasszony-főoltártérkép, valamint Mária koronázását megjelenítő egykori oltárkép és a velikai ferences Szent Ágoston-templom egykori főoltárképe. A bácsi áldást osztó, holdsarlón álló, Kisjézust tartó teljes alakjában megjelenített Szűzanya az eredendő bűnt jelképező, almába harapó kígyón tapos, feje körül a 12 csillag, feje fölé két angyal rózsakoszorút tart, egyikük kezében lilium. A kép két szélén félrevont vörös drapéria.

A bajai Páduai Szent Antal ferences templom első berendezéséhez tarthatott a jelenlegi sekrestyeoltáron álló Napbaöltözött Asszony-ábrázolás, mely szintén egy rendi mester műve lehet. Az 1731-es *visitatio canonica* szerint két mellékoltára volt a templomnak: Mennybe felvett Mária és Szent Ferenc (KORHECZ PAPP-FÁBIÁN). A bajai kép háttérét teljesen learynozták, s azon jelezték a mandorla formában megjelenő sugarakat. A teljes alakú Szűz aranyozott holdsarlón tapos, feje fölött egy angyalpár koronát tart. A festett korona fölé egy ezüst votívkoronát applikáltak.

A karlócai Béke-kápolna főoltárán is a Napbaöltözött Asszony félalakos képét tisztelik, mely az első kápolna építésével egy időben, 1716-ban keletkezhetett, s feltételezhetően egykor teljes alakos ábrázolás lehetett. Egy jelenleg még ismeretlen bécsi mester művének tarthatjuk, kvalitásai okán. Az 1784-ben felozlatott péterváradai ferencesek már 1698-ban egy fából készült kápolnát emeltek a karlócai békekötés helyén, azonban az 1716-os péterváradai csatat során ezt a török megsemmisítette. A ma is álló klasszicista, kör alakú építményt 1817-ben emelték.

A Boldogságos Szűz Mária bensőséges tisztelete Szent Ferenc rendjének sajátossága. A különböző Mária-típusok közül az Apokalipszis Asszonya éppen a római ferences anyatemplom, az Ara Coeli eredetlegendájában gyökerezik. A Ferenc-rendi IV. Sixtus pápa rendelte el 1477-ben a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét, búcsút engedélyezve a Napbaöltözött Asszony szobra vagy képe előtt mondott imádsághoz, ezzel is terjesztve e képtípust. Már a 15. században az obszervancia palládiumává vált az Egyházat megjelenítő kozmikus Szűzanya alakja: „És nagy jel tűnék fel az égen: egy asszony, akinek öltözete volt a nap, és lába alatt a hold, és fején tizenkét csillagból álló korona” (János Jelenései 12. 2.). A Szeplőtelen Szűz mennyei dicsőségben való ábrázolása az ellenreformáció egyik közkedvelt témája, az Istenszülő bűntől való mentességét jelképezi, azt a hitigazságot, hogy Mária már fogantatása pillanatában szerepelt Isten megváltó tervében, s mentes volt az eredendő bűntől. A Kárpát-medencei emlékanyagban a Csíksomlyói Boldogasszony a legimpozánsabb példája (SZILÁRDFY 2005: 895). A szegedi alsóvárosi ferencesek Napbaöltözött Asszonya-kegyképeinek tisztelete is messzire kisugárzott. Bácskai példája az a jelentősen átfestett Győztes

Immaculata, melyet az adorjáni plébánián őriznek. A Gyermekek keresztben végződő dárdájával döfi le az ősbűnt megtestesítő kígyót.

TEKIAI HAVI BOLDOGASSZONY

Pétervárad a középkorban ciszterci apátság volt. A jezsuiták Kollo-nich Lipót esztergomi érsek támogatásával 1693-ban telepedtek le a vár alatti vízivárosban (VISITATIO 75). 1701-ben tették le a ma is álló Szent György-templomuk alapjait, melyet 1714-ben szenteltek fel. A Karlócába vezető út mellett már az 1660-as években egy kisebb, kör alaprajzú török templomot (Mosea) emlegettek azon a helyen, ahol most a Tekiai-kegy-templom van, melyet a hagyomány szerint korábbi keresztény épület helyén emeltek. E kápolnát – melynek titulusa a Béke Királynője (S. Maria vom Frieden) lett – (HUNGARISCHES...1716), 1701-ben kapták meg a jezsuiták, s elhelyezték benne a Szűzanya képét (Impositaque B. Matris effigie) (LITTERAE...135). A kölni karmelita templom II. világháborúban elpusztult kegyszobrát, illetve annak szobor vagy festmény másolatait tisztelték a Béke Királynőjeként. E típusnál az egész alakos Szűzanya bal karján az áldást osztó Kisjézust tartja, jobbájában joggal rendhagyó módon egy hajóban megjelenített földgömbön áll (MIHÁLY 20). Az 1716. augusztus 5-én, Havi Boldogasszony napján csodás győzelemmel végződő csata után a jezsuiták a kápolna titulusát Havi Boldogasszonyra változtatták. A hívek körében a 18. században megszülető legenda szerint megismétlődött a római Havi Boldogasszony-kép eredetlegendája, vagyis sűrű havazás keletkezett, s ez segítette győzelemre a keresztény seregeket (BÁLINT 1943: 162, SZILÁRDFY 1994: 25). A jezsuiták beszámolója, mely egy szemtanú elmondása alapján íródott, nem említ semmilyen Mária-képet, sem havazást a csata idején (LITTERAE... 50–56), de a kápolna történetével kapcsolatban sem jegyezték be ilyesmit (LITTERAE... 135). A péterváradi jezsuita atyák a Breuner család adományából kibővítették a meglévő kápolnát, majd a munkálatok végeztével elhelyezték az erre a célra csináltatott képet (JORDÁNSZKY 130). A tekiai kegytemplom Havi Boldogasszony-képe a római Sancta Maria Maggiore-bazilika kegyképének mása. A katolikus hívek bensőséges tiszteletétől övezett évszázados olajfestmény ismeretlen bécsi mester műve. A magas művészi színvonalú alkotás copf stílusú, félköríves záródású aranyozott, puttófejes, virágfüzérés díszkeretben látható. A képen a Szűzanya bal karján tartja Szent Fiát, jellegzetes kéztartással átkulcsolva az isteni Gyermecket, aki jobb kezével áldást oszt, a balban könyvet tart. A tekiai Havi Boldogasszony-kép színikonológiája Szűz Mária ruháján hagyományos: a kék köpeny a mennyek királyné-asszonyára, a piros ruha pe-

dig üdvösségünk hajnalpírjára utal (SZILÁRDFY 2009: 73). Vállán nem jelenítette meg alkotója az eredeti kegyképet ékesítő aranycsillagot, háttere a 18. századi barokk festészetre jellemzően sötétbarna, a dicsfényt világos folt jeleníti meg a fejek körül. A tekiai kegykép alkotóját a vezető bécsi mesterek első nemzedékének egyik képviselőjében kereshetjük, magas színvonala okán. Jelzet híján, a szigorú formai követelményeket közvetítő előkép uniformizáló jellege miatt közelebbi attribúciója nem valószínű (KORHECZ PAPP 2015: 64).

A tekiai kegykép helyi kultusza XI. Kelemen pápa hitelesítésének köszönhetően nőtt meg. Az Olvasós Boldogasszony, avagy az újabb szóhasználatnál Rózsafüzér Királynéja ünnepét (október 7.) a pétervárad győztes csata emlékére a pápa 1730-ban az egész egyházra kiterjesztette, mely szerint a hívek teljes búcsúban részesülhetnek e napon. A tekiai kép tisztelete az 1738-as pestisjárvány idején lett igazán nagy. Akkor már nemcsak a kápolna ünnepén mondtak szentmisét, hanem a kegykép pestis ellen védő eredendő funkcióját előtérbe helyezve 1738. november 5-étől minden szombaton azért könyörögtek, hogy a pestis elkerülje Péterváradot. Csak az 1738-as évben 40 arany és ezüst fogadalmi ajándékot kapott a Tekiai Havi Boldogasszony-kegykép. Ezek értéke több száz forintot tett ki a jezsuiták 1742-es egyházlátogatás alkalmával tett bevallása szerint (SRŠAN 14). A csodás gyógyulásokat megélt személyek között jegyezték fel a modenai Montecucoli kapitányt, valamint báró Wulffent is (PREDRAGOVIC 18).

A kutatás 1735 körülre datálja a bécsi Johann Christoph Winkler (1701–1770) által készített háromnyelvű (latin–német–horvát) felirattal ellátott szentkép készítésének idejét (SZILÁRDFY–TÜSKÉS–KNAPP 128). A kisgrafika még inkább népszerűsítette a kegyhelyet. A metszet alsó részén még a korábbi, kör alapú épületet jelenítették meg, melyhez Péterváradról zászlót hordozó zarándokok csoportja közeledik. Mögötte szőlőtövekkel beültetett domboldal. A pétervárad csodás győzelem jegyében a szentképen Mária-monogramos és Habsburg-címeres zászlók „Terribilis ut acies Castrorum ordinata” felirattal, valamint fegyverek sorakoznak. A Kisjézus lábacsájával egy legyőzött török harcosra tapos, a háttérben a csodás jeleléstől megriadó hitetlent ábrázoltak.

A tekiai Szűzanya-képmás őstípusa a római Sancta Maria Maggiore pápai bazilika Szent Lukácsnak tulajdonított, cédrusfára festett ikonja (117×79 cm). A sokszor átfestett táblakép a legújabb kutatások szerint még a képrombolás előtt készült, minden bizonnyal a VII., de az is lehet, hogy már a VI. században létezett. A hozzá kapcsolódó ősi hagyomány – amely Nagy Szent Gergely pápa legendájával kapcsolatos –, legalábbis kronológiailag, e szerint igazoltnak látszik (BELTING 69). A képet Rómában

körülhordozva megszűnt a pestis tombolása. A római kegykép elsődleges nevét, a *Sancta Maria Maiort*, magáról az őt őrző bazilikáról kapta, pestissel kapcsolatos neve pedig *Salus Populi Romani*, vagyis a Római nép üdvössége, illetve a szó eredeti értelmét tekintve, egészsége. A 16. századig csak augusztus havában, a templom búcsújának (augusztus 5.), illetve Szűz Mária legnagyobb ünnepének (augusztus 15.) alkalmából emelték ki a kegyképet márvány tabernákulumából. Eredetlegendája szerint augusztus 5-én az ókori Rómában János patrícus birtokán hóesés jelölte ki a jövődöbéli Mária-templom alapját (SZILÁRDFY 1979: 208). A *Salus Populi Romani*-kép a szigorúbb, Hodégétria-típusú Szűzanya-ábrázolások közé tartozik.

A mai Vajdaság területén két Havi Boldogasszony-kép lelhető még fel, a szabadkai ferencesek részére Mukics Nikola bunyevác nemes készítette el Hanisch Mátyás (Prága, 1754 k.–Vukovár, 1806) késő barokk vándorfestővel a római kegykép másodpéldányát 1793-ban. E képnek még lokális tisztelete sem alakult ki, a kolostor gyűjteményében őrzik. A donátorról az ovális formájú, copf stílusú díszkeretének szalagján futó, magyar fonetika szerint írt horvát felirat tanúskodik: „Dobrocsinyitely ove prilike jest gospodin Nikola Mukics 1793”. A művet a pozsonyi jezsuita kollégium egykori Havi Boldogasszony-kegyképéről a bécsi Franz Leopold Schmitner által a 18. század közepén készített rézmetszet után festette Hanisch mester. A Szűzanya válláról hiányzik az eredeti kegyképet ékesítő aranycsillag, az már a nyomtatványon sem szerepel. Jellegzetes fogazott-sugaras dicsfénye különbözteti meg a hasonló korabeli nyomtatványoktól (KORHECZ PAPP 2013: 73). A másik példa a Zombor melletti Csicsovai tanyákon 1788-ban emelt Havi Boldogasszony-kápolnának a képe, amely provinciális alkotás a 18–19. század fordulójáról, s valószínűleg egy ismeretlen zombori mester festette. A hagyomány szerint egy Jovo nevű gazda építtette fogadalomból az épületet a Mosztonga partján, egy meglévő szentkút helyén, miután egy hóviharból megmenekült. Zombor vonzáskörzetében a környező tanyasi bunyevácok kegyhelyévé vált (BELJANSKI 35).

SEGÍTŐ MÁRIA-KEGYKÉPEK

Szűz Mária szent neve tiszteletére 1733-ban emelt újvidéki templom főoltárán állt egykoron e kegykép, mely az 1895-ben épült, neogótikus templom bejáratánál kapott helyet. Korábbi feltételezések szerint, melyek a jelenleg ismeretlen helyen található újvidéki plébánia háztörténetének feljegyzéseire hivatkoztak, a képet a péterváradai ferencesek ajándékozták 1702-ben a lelki gondozásuk alatt álló bácskai híveknek. Ha történt is ilyes-

mi, e kegykép nem azonos azzal, mert a restaurálás folyamán, a Szabadkai Városi Múzeumban 2016-ban, a hordozóvaszon hátoldaláról előkerült a festő jelzete: „M. Stern pinx. a Raab 1760”.

A szignó bizonyítja, hogy a feltételezhetően bécsi tanultságú győri mester, Stern Mihály (1720 körül–1778 után) műve az igen kvalitásos Segítő Mária-kegykép. Sternt mint pápai és veszprémi festőt és aranyozómestert is emlegetik egyes munkáinál. A tihanyi apátsági templom oltárképei nagy tudásáról árulkodnak, a márkói plébániatemplom, a bakonybéli bencések és a tatai piaristák részére is oltárképeket festett (GARAS 295). Az újvidéki Segítő Mária-festmény (105×83,5 cm) egy vitrinben található, mely védelmet nyújt a ráfüggesztett, 18–20. századi ezüst hálaajándékoknak (offereknek). Két korona és 16 különböző formájú offer, valamint egy ezüstlánc képezi az ajándékok csoportját. Van közöttük védőszentet (Segítő Mária és Alexandriai Szent Katalin), női és férfi és pólyás alakot vagy csak testrészt (szív, szem, fog) formázó. A hívek imameghallgatásaikért, fogadalomból készítették erre a munkára szakosodott ötvösökkel hálaajándékaikat. Az újvidéki kegyképet az inkarnátus finom tónusai, a sötét alapokból építkező mesteri formaalkotás, a bájos, egyéni arcvonások teszik figyelemre méltóvá, annak ellenére, hogy az előképek szigorú formai követelményeket közvetítettek. Hogy pontosan mikor és milyen úton került a dél-bácskai településre a győri mester által festett Segítő Mária-kegykép, talán akkor tudhatjuk meg, ha a kallódó háztörténet egyszer előkerül. A Duna–Tisza köze elsősorban a pest-budai mesterek piacának számított a 18–19. század folyamán, s csupán a nagyon előkelő mecénások, vagy tehetős plébániák hozattak műveket Bécsből.

Az újvidéki kép is sok más társához hasonlóan az idősebb Lucas Cranach által 1537-ben festett innsbrucki kép közvetett másolata. Az innsbrucki képet Marckward von Schwendy kanonok másoltatta le először, s tette ki nyilvános tiszteletnek a passauai kapucinusoknál már 1622-ben. A passauai kép kultusza a pestisjárványok, éhínség és a svéd hadiveszély által bontakozott ki. Tiszteletét a dunai hajósok közvetítették Passauból Bécsbe, ahonnan vilámgyorsan terjedt el a Habsburg Birodalomban. Bécs 1683-as ostromakor a passauai kegyképnek tulajdonították a császári udvar megmenekülését, vagyis a kahlenbergi győzelmet, így vált törökverő és dinasztikus szimbólummá. A bécsi Segítő Mária-templom (Mariahilfer Kirche) 1686 és 1689 között épült fel. Ennek főoltárán, melyet Esterházy Pál és Thököly Éva állíttatott 1688-ban, állt a passauai Segítő Mária-kép 1660-ban készült másolata (GALAVICS 114).

A kegykép kultusza a jezsuitáknak köszönhetően egészen Belgrádig eljutott, a belgrádi jezsuiták szépséges Segítő Mária-képét egy ideig a pétervárad Havi Boldogasszony-kápolnában őrizték (ROKAY 25). Számtalan

18. és 19. századi délvidéki példánya ismeretes, a doroszlói szentkúti templom főoltárán is a Segítő Mária képét tisztelik, de a bácsi és zimonyi ferencesek is beszerezték egy-egy példányát. A karlócai Szentháromság-templom kegyképét Szőrényi László szerémi püspök adományozta 1749-ben (SRŠAN 71).

A pancsovai Borromei Szent Károly-templom főoltárának egykori predelláján állt, s az idei évtől újra ott áll a templom korábbi titulusát is képviselő Segítő Mária-kép, immár eredeti szépségében. A minorita ferencesek sok vihart megélt rendháza megszakításokkal 1720 óta áll fenn Pancsován. Templomuk többszöri nekifutásra 1758-ban épült fel, majd 1791-ben újjátott meg. Az utolsó minorita atya 1922-ben hagyta el a plébániát. A pancsovai Segítő Mária-kegykép történetéről a ferencesek háztörténete, valamint a kép hátoldalán lévő latin nyelvű felirat tudósít. „Október 3-án, Szent Ferenc atyánk ünnepének vigíliáján, a Segítő Szűz Máriának Bécsben készült képét elhelyeztük a főoltáron a Szentségház és az oltárkép között, ugyanoda, ahol azelőtt a mi régi, belgrádi rendházunkból származó, s a török 1788-iki beütése alkalmával innen elrabolt oltárkép állott. Ezen új kép hátára, nehogy azt történetesen rendházunk feloszlása esetén az egyház, vagy az előljáróság magának követelje, a következő sorokat írtuk: Ezt a képet nt. és nagys. P. Spiesz Ince rendtartományi főnök úr rendeletére saját megtakarított jövedelmeiből a pancsovai szent ferencendi conventualis minorita rendház készítette Bécsben, Ausztriában, 1801-ben, a hasonló kép helyébe, melyet egykor Belgrádból, a mi régi belgrádi rendházunkból hoztunk ide, s amelytől az 1788. évi török beütés megfosztott minket. Erről a képről nyerte rendházunk a »Segítő Szűz Mária tiszteletére szentelt residentia« nevét. A kép ezüstözött rézlemezekből készített, aranyozott sugarakkal díszített keretben van. Kerettel együtt 166 frt.-ba került. Ára kiegyenlítésére nt. Schönauer György atya, rendi áldozópap, ezidei dettai plébános, testvéri szeretetből önként 50 frtot adományozott. Az 1801. év december 23-án, a Segítő Szűz Mária fennebb, október 3-án említett képe számára Wencel Jakab helybeli polgár és neje, Anna, költségén 45/8 lat súlyú (1 lat = 1/ai font) ezüst koronát csináltattunk s a képre feltettük” (WILKOVSKY 38). A Segítő Szűzanya öltözéke a hagyományostól eltérő: kék ruhát visel, melynek kivágásánál kibukkan a fehér ing, ujjainál a fehér bélés. Élénkpiros köpeny borul vállaira, ikonográfiai típusa a bizánci Eleusszára vezethető vissza. Elsősorban pestis ellen védő kegykép, sokszor a pestis ellen védő szentekkel (Szent Sebestyén, Szent Rókus és Szent Rozália) együtt jelenítik meg.

Napjainkban a vajdasági magyarok legkedvesebb kegyhelye a doroszlói. A szent hely már a 15. század óta ismert, az oklevelekben Bajkútként emlegetik, a török időkben elpusztult, a hagyomány szerint csak a csodás erejű

kútja maradt meg. 1752-ben az újratelepülő doroszlóiakat a Bajkút szolgája, Gergelyfy Erazmus koldusbarát fogadta, ő végezte a letelepülők lelki gondozását. A kegyhely újkori története 1772-vel kezdődik, amikor a gombosi illetőségű Záblócki János a Szentkúton járván visszanyerte szeme látását. Az első fogadalmi kápolnát 1796-ban építették, a következő boronafalú kápolnát 1808-ban, az első téglatemplomot 1823 és 1825 között emeltették. Ezt az épületet nagyobbították meg 1874 és 1875 között kéttornyú egyhajós templommá, romantikus stílusban. A kegykép feltételezhetően akkor készült, amikor az első kápolnát emelték, ismeretlen magyarországi mester alkotása.

VODICAI SEGÍTŐ MÁRIA

Az 1800-as évek elejére tehető, az 1765-ben Grassalkovich Antal kegyúr támogatásával emelt bajai belvárosi Szent Péter és Pál-templom kórusa alatti, Segítő Szűzanya kegyképe készülésének ideje. Sajnos, a háztörténet kötete elveszett, ezért semmilyen írásos dokumentum nem áll rendelkezésre a kép megrendelésének körülményeiről. A fekete márványozással díszített, üvegezett tárolókeretben lévő, szív és szem alakú offerekkel megajándékozott, fémlapra festett festmény formája félkörívben végződő téglalap, azonban a művész magát a kegyképet ovális mezőbe helyezte, amit a fekete háttértől aranyozott és festett keret választ el. Hanisch Mátyás, a mű szerzője, valószínűleg egy itáliai előkép alapján alkotta meg kompozícióját, mely a magyarországi kegyképek közt egyedülálló. Ugyanilyen típusú és méretű kegykép a Baja melletti Vodica, azaz Máriakönyve búcsújáró hely kegyképe, melyet szintén a Baján jelentős hagyatékkal rendelkező Hanisch munkájának tarthatunk. A legutóbbi restaurálás sajnos teljesen megváltoztatta a kép jellegét, csak az archív felvételen ismerhetünk rá a művész előadasmódjára, és itt láthatóak a gyöngysorokon eléfüggesztett hálaajándékok és az eredeti koronák is (KORHECZ PAPP 2013: 43).

A kegyhely eredetéről szóló legendák a 18. századba nyúlnak vissza, s már kezdettől együtt említik a katolikus magyarokat és az ortodox szerbeket. Ez fejeződik ki a kettős, magyar–szerb névadásban is. Egyik legendaváltozat szerint egykor egy szerb és egy magyar diák vándorolt ezen a tájon. Farkasok támadták meg őket. A közelben egy magas fán egy Mária-képet pillantottak meg. Máriához fohászkodva megmenekültek. A fa közelében két forrást vettek észre. Elhatározták, hogy a forrásokat saját vallásuk szerint Szűz Mária tiszteletére szentelik. Azóta valóban az egyik forrásnál az ortodox szerbek, a másiknál a katolikusok: magyarok, németek, bunyevácok, szlovákok ájtatoskodnak. Egy másik legendaváltozat szerint egy vándorlegény pihent le az a fa alatt, amelyen a Mária-kép

függött. A szomorú sorsán bankódó legény azt vette észre, hogy a kép könnyezni kezd, s Mária könnyeiből forrás fakadt (BÁLINT 1944: 54).

A források mellé Schmidt Sebestyén mézesbábos és felesége építtetett egy kis kápolnát 1810-ben. Ide is temetkeztek, a templom belsejében megőrződött sírkövük. Vodica kiépítését és gondozását a bajai ferencesek végzik (FÁBIÁN 2008: 82). A kápolnát építtető család feltehetően a belvárosi kegykép elkészülte után rendelte meg e másik Szűzanya-képet, s hagyta a kápolnára, így az a kegyhelynek köszönhetően széles körben ismertté lett a felé irányuló tisztelet által. A hagyományos öltözetű Szűzanya karjaiban maga előtt tartja kicsit megemelve, a hozzá könyörgők felé széttárt karokkal forduló bájos Kisjézust. A belvárosi kegyképen kék köpeny van Mária fején is, a vodicaian halványsárga kendője fedi barna haját, a Kisdéd kendőjének gyűrődései és tekeredései sem egyformák. Mindkét festmény alakjait megkoronázták. A kegyképet a 19. század elején már szentképen népszerűsítették. A Bálint Sándor által 1944-ben publikált kisgrafika formailag a belvárosi képpel rokon, viszont fejkendője a vodicaai Szűzanyáéra hasonlít.

FEKETE MÁRIA-KEGYKÉPEK

A czeŕstochowai és a brünni kegykép is a bizánci Hodégétria-típusú képet követi formailag, melyet a hagyomány szerint maga Szent Lukács festett a názareti asztal deszkájára. Máriának annyira megtetszett az elkészült portré, hogy állítólag kegyelmét „kharisz” ráruházta e képre. Mária bal karján tartja áldást osztó szent Fiát, aki bal kezében az élet könyvét fogja. A besötétült ikonok azt a képzetet keltik a szemlélőben, hogy messizi évszázadokban készültek, eseteinkben mégis inkább az arcok és a kezek tudatosan festett sötét tónusáról van szó, amiért is Fekete vagy Szerecsen Madonnának nevezi őket a nép. Bibliái értelemben a feketeség a súlyos megpróbáltatások jelképe, amit gyakran a Szűz Máriára vonatkoztatott *Énekek énekében* is olvashatunk: „Fekete vagyok, de szép, Jeruzsálem leányai [...]. Ne nézzetek engem, hogy feketés vagyok, mert a nap színtelenített meg engem: anyám fiai harcoltak ellenem”. Az idézet beteljesedését érezhették Mária tisztelői a képrombolás harcok éveiben éppúgy, mint a huszitizmus és a protestantizmus küzdelmeiben (SZILÁRDFY 2003: 118).

A források Pulkheria (450 körül) császárnő három Mária-templomáról számolnak be Konstantinápolyban, ezek közül az egyik volt az, amelyben a Szent Lukácsnak tulajdonított Hodégétria- (jelentése: Útmutató) képet tisztelték, mely őrzési helyéről kapta nevét, a vakvezetőknek (hodégoi), a vakok menhelyét is magában foglaló egykori kolostoráról. A képet Pulkheria császárnő szerezte meg és szállíttatta át a Szentföldről. Ez az ikon a csá-

MARIA ad nives prope Petro-Varadinum gratiâ clara
 Synodusviſche Mutter Maria, Hinc ummeſt Peter-Varadin
 Milloſerdna Matice Maria od Snaga, kod Petro-Varadina
 c. 1760 G. V. T. inc.

S. MARIA
 MAJOR

Secundum
 ex capitulo
 Joannis 11

szárváros palladiumává-védőpajzsává vált, s a legnagyobb tisztelet övezte a Kelet-római Birodalomban. A város törökök általi bevetele után nyoma veszett, de a róla készült számos másolat alapján képet alkothatunk egykori kinézetéről. A képen Anya és Gyermeke statikus, mozdulatlan, félalakos beállításban láthatók, mindketten szembefordulnak a hívővel. Az Istenanya bal karján tartja Fiát, közbenjárását Gyermekeénél a hozzá fohászcodók érdekében tekintete és felemelt jobb keze hangsúlyozza. A Kisjézus jobb kezével áldást oszt, a balban írástekerceset tart (BELTING 77).

A SZABADKAI SZERECSEN MÁRIA-KEGYKÉP

Częstochowa nemzetközi jelentőségű búcsújáró hely, „Lengyelország szíve, plébániája, szőszéke”. A város nyugati peremén emelkedik a Jasna Góra, a „Fényes Hegy”. A nevet 1388-ban említik először, a magyar pálosoktól, a budalőrinci főmonostor nevéből, a Clarus Mons Budensisből („Budai Fényes Hegy”) eredhet. A Jasna Góra-i pálos kolostort Nagy Lajos király unokaöccse, Opoli László herceg alapította 1382-ben, 16 magyar budalőrinci pálost a Segítő Szűz kis fatemploma melletti plébániaépületbe letelepítve. Már a 14. század végén jöttek zarándokok a Częstochowai Máriához Sziléziából, Morva-, Magyar- és Poroszországból. 1430 húsvétjakor Ostrogski volhiniai herceg és emberei megtámadták a kolostort, s a kegyképet el akarták pusztítani: a képet három darabra hasították, s távozóban a kolostor kapuja előtt eldobták. A szerzetesek az összetört képet elvitték a porosz háborúból épp visszatért Vladiszláv királyhoz, aki megparancsolta a krakkói városi tanácsnak, hogy újjátsassák föl. A hagyomány szerint előbb lengyel, majd orosz festők próbálkoztak a restaurálással, de festékeik lefolytak a képről. Végül új alapozásra az eredeti kép másolatát festették, s arannyal-ezüsttel díszítették (*Magyar Katolikus Lexikon*). A ma is látható kegyképet itáliai trecento műhelyekhez kötik. A képet gyalogos zarándoklat kísérte Jasna Górára. Az 1655-ös svéd támadás visszaverését is a Szűzanya segítségének tulajdonították, így Jasna Góra a katolikus lengyelek nemzeti szimbólumává emelkedett. János Kázmér visszatérhetett királyságába, s ünnepélyes fogadalommal a Fekete Madonnának ajánlotta országát, és királynőnek nyilvánította őt. A török ellen Bécs megmentésére siető lengyel király Sobieski III. János naponta imádkozott a saját Częstochowai Mária képe előtt. A Szűzanya közbenjárásának vélt kahlenbergi győzelemért hála-ból a lengyel király a kahlenbergi templomban elhelyeztette a Częstochowai kegykép másolatát (TÜSKÉS).

E kegykép lett a pálos szerzetesek pártfogója, ezért másolatai a magyarországi pálos templomok főoltárain található meg elsősorban, pl. a pesti

Egyetemi templomén, valamint a márianosztrai és sopronbánfalvai kegytemplomokén, de a ferences és jezsuita rend is előszeretettel népszerűsítette. A Szent Üdvözítőről nevezett magyarországi ferences tartomány váci és szegedi templomában is megtalálhatjuk egy-egy másolatát, s valószínűleg ezen indíttatásból rendelték meg a szabadkai ferencesek is 1730–40 körül, mint ahogy azt a háztörténetükben bejegyezték: „Imaginem Beatissimae Virginis Csenstochoviensis curavimus nos, pro lista autem inaurata eiusdem imaginis patronus fuit perillustris dominus capitaneus Iacobus Szucsich pro qua dedit elemosynaliter florenos Rhenanios 22, id est viginti duos” (HD 35). A kegykép keretét a szabadkai vár egykori kapitánya, Szucsics Jakab († 1744) aranyoztatta 22 forintért. A szabadkai Szerecsen Máriához számos legendát költöttek az itt lakók: a bunyevácok úgy tartják, hogy őshazájukból hozták magukkal, a magyarok szerint a török előtt is itt volt, s épségben találták meg a régi templom romjai alatt (BESZÉDES 9). A kegykép eredetileg az 1730 és 1736 között emelt barokk Szent Mihály-templom melletti folyosón állt, a sekrestyebejárat előtt, valahol ott, ahol ma a szószékhöz vezető ajtó nyílik. Oltárát Mükk Márton asztalos testvér csinálta 1772-ben. Ennek helyébe csináltatta Mamuzsics Lázár polgármester felesége, Erzsébet a ma is meglévő neoreneszánsz oltárt carrarai márványból 1900-ban. 1908-ban helyezték át a róla elnevezett gyóntatókápolnába, mely 1930-ban nyerte el mai formáját (CVEKAN 42). A kép hátterét fémlap borítja, melyen félköríves minták domborodnak, ugyanúgy mint az arcok és a kezek kivételével a kép teljes felületén. Az eredeti kegyképen megjelenő sebhelyek a szabadkai kegyképen nem láthatóak. A szabadkai kegyképet Ivan Lončarić 1955-ben restaurálta. A korábbi hálaajándékok sajnos egy rablás alkalmával elvesztek. A képet a györgyeni hívek 2000-ben, az egyház jubileumi évében Lazo Krmpotić plébános kezdeményezésére 12 aranycsillaggal koronázták meg.

A ZIMONYI FEKETE MÁRIA-KEGYKÉP

Belgrád török alóli felszabadítása a péterváradai, majd belgrádi győztes ütközetnek köszönhetően 1717-ben következett be. A Péterváradról érkező bosnyák ferencesek Imareth dzsámiból átalakított Kapisztrán Szent János tiszteletére szentelt temploma és rendháza rövid ideig, 1739-ig működött itt (PAVICH 376). Ennek oltárára emelték a czeštochowai kegykép provinciális másolatát 1723-ban. Belgrád elvesztésével a ferencesek Zimonyba telepedtek át, az utolsó katolikusokkal együtt hagyták el Belgrádot. Magukkal hozták kegyképüket, a Belgrádi Szűzanyát is, melynek az 1750 és 1752 között épített Keresztelő Szent János ferences templomban szenteltek oltárt. A barnás háttér előtt megjelenő Szűzanya csillagokkal ékes és drágaköves

szegélyű világoskék köpenyt és vörös ruhát visel, arcán nem jelennek meg az eredeti kegyképet megsértő kardvágások. A Kisjézus virágos, piros ruháskáján is drágaköves szegély fut körbe. A kép alján festett felirat: Imago B.M.V. Czestochoviensis. Mária és a Gyermekek fején valóságos ötvösremekművű, szárnyas angyalfejecskékkel és színes üvegekövekkel ékes, 18. századi aranyozott ezüstkoronák, melyek kvalitása erőteljesen elüt a kegykép mesterének képességeitől. Feltehetően egy ferences atya festette. Egy 18. századi apácamunkával díszített szelence mellett több későbbi hálaajándékot is a képre függesztettek: aranykereszt, arany-, ezüst-, és korall láncok. A képről Binder János Fülöp budai rézmetsző tollából szentkép is készült 1764-ben Friedlein Cirill páter megrendelésére, a Szűzanya alatt Zimony látképevel, valamint német nyelvű ismertetőszöveggel: „Wahre abbildung der Mutter gottes so Vorhero in Belgrad Verehret ware, anjezo aber in Semlin bey denen P. P. Franciscaner der Capist-Provinz der Regl. Observantz” (publ. SZILÁRDFY 2005: 918). A rézmetsző nem látta a belgrádi-zimonyi kegyképet, munkájában az eredeti kegyképről készült nyomatokhoz igazodhatott, így a kisgrafikán megjelennek azok a bizonyos kardvágások.

BAJAI FEKETE MÁRIA-KEGYKÉP

1688-ban telepedett meg Baján két ferences szerzetes az olovói kolostorból és a középkori, a török idejében mecsetté alakított templomot használták. A Rákóczi-féle szabadságharc alatt, 1708-ban ezen épület rommá lett. A ferences szerzetesek – a bujdosásból visszatérve – a mai zárdaépület alapkövét 1722-ben tették le, 1732–1734-ben készült el a templomszentély, 1736 és 1756 között a templomhajó, melyet 1759-ben szenteltek fel.

A templomtorony alatt a Boldogságos Szűz Mária loretoi kápolnáját alakították ki a 18. század második felében, oltárára a mára elenyészett olovói kegykép másolatát helyezték. A bajai ferencesek eredeti, feltételezhetően 17. század végi, vagy 18. század elején készült Hodigitria-típusú szentképe az 1840-es, egész Baját elemésztő tűzvész áldozata lett. 1844-ben szentelték fel a klasszicista stílusú új oltárépítményt, rajta az új kegyképpel, melyet a festmény stílusából kiindulva feltételezhetően Pesky József pesti festő nevéhez köthetünk. Az új kegykép előképül a zimonyi kegyképről készült nyomat is szolgálhatott, annyi változtatással, hogy a Kisjézus könyv helyett a világmindenséget jelképező keresztes glóbuszt tartja bal kezecskéjével. A Szűzanya arcán itt sem jelennek meg az eredeti kegyképet megsértő kardvágások. A kápolna bejárata felett egy héber és latin nyelvű felirat, egy Mária-himnusz olvasható a 18. század végéről (FÁBIÁN 2009: 105).

BRÜNNI FEKETE MÁRIA-KEGYKÉP

A palonai kegyképet Johann Wilhelm von Pfeffershoven (Brünn, 1683–1742) báró, péterváradai kapitány készítette 1730-ban, amint arról a fémlemeze festett mű hátoldalán lévő felirat tanúskodik. Szerzőjéről, Johann Fertl (Fertel, †1742) festőművészről csak annyit lehet tudni, hogy 1730-ban költözött Svábföldről Brünnbe, ahol különböző megrendeléseknek tett eleget: 1736-ban 35 címert festett a tartományi székháznak, 1737-ben kifestette a helyi minoriták könyvtárát. Levéltári adatok igazolják, hogy díszítőfestőként dolgozott a krnovi zarándoktemplomban és a brünni Szent Tamás-templomban (LOUDOVÁ 93). Ebből következtethető, hogy helyben készítette a magas színvonalú másolatot, s nem metszetről. A szigorú ikonográfiai szabályok alapján megfestett Brünni Fekete Mária-kegykép eredetét ismertetnénk, melynek 18. századi másolatait több délvidéki templomban (pl. Szata, Bács [ferencesek], Istvánölgye) megtalálhatjuk. A régi Magyarország e népszerű kegyképe IV. Károly osztrák császár ajándékeként került 1356-ban a brünni Ágoston-rendiekhez kolostoruk felszentelése alkalmából, egykori Szent Tamás- (ma Nagyboldogasszony-) templomukba. A cédrusfára festett Hodigitria-típusú ősi ikon ismertetőjegye a Szűzanya nyakában függő ereklyetartó ékszer. A rombusz alakú foglalatban Mária ruhaereklyéje rejtőzik, mely bizonyosan az adományozó kincstárából származott. Brünn polgársága e kegyképnek tulajdonította a svéd katonaságtól való megszabadulást 1645-ben. 1736-ban koronázták meg ünnepélyesen, tisztelete ezután még inkább elterjedt. „Ezt a szembenéző, a gyermek Krisztust a bal karján tartó Isten-szülő típust mint »Útmutatót«, az utasok oltalmazóját tisztelték, aki az igaz hívőket isteni Fiához vezeti” (SZILÁRDFY 1984: XIII).

J. W. von Pfeffershoven báró cseh köznemesi katonacsaládból származott, apja Johann Valentin Pfeffershoven, Spilberk kapitánya volt (1638–1715). A déli végeken teljesítve szolgálatot Eszék parancsnokaként tevékenykedett 1736–1737-ben, majd 1738-ban a szlavóniai császári hadsereg alezredeseként részt vett Belgrád megerősítésében (BOROSY). J. W. von Pfeffershoven Mária Jozefa bárókisasszonyt, Peter Anton Hillebrand von Prandau báró, kamarás, császári titkos tanácsos, szlavóniai földbirtokos leányát vette nőül (SCHIRLBAUER). Mély vallásosságáról tanúskodik, hogy magával hozta szülőhelye nagy hírvé kegyképének másolatát.

SASVÁRI KEGYKÉP

A bajai Szent Antal-templom előterében, a kórus alatt a falba épített Sasvári Pietà-kegykép is egy korabeli rézkarc közvetítésével készülhetett, az

eredeti kegyszobor sátrának egy részét valós faragott, aranyozott betét teszi még látványosabbá az íves végződésű festményen. A koronás Szűzanya vörös ruhája nincs modellálva, a gyöngysorra függesztett hálaajándékok, mint valami hengeren, úgy függenek rajta. Piros masnis kék palástját és a vörös baldachinsátrat is aranycsipkével szegték be, a koronával ékes Fájdalmas Anya szeméből könny patakzik, halott Fiának fején viszont az előképektől eltérően nem korona, hanem töviskorona látható.

A Pozsonyhoz közeli Sasvárott, Bakich Angelika földesúrnó készítette 1564-ben egy Fájdalmas Szűzanyát ábrázoló kegyszobrot, melyet egy háromszög alakú kápolnában helyeztetett el hálából, hogy házsártos férje, Czobor Imre Szűz Mária segítségül hívása folytán megszélidült. Krisztus és Szűz Mária fejét mintegy háromszáz év óta korona ékesíti, s a kegyszobrot a hívő nép az ünnepi alkalmakra külön is összpontosító kegyelettel öltöztette. A csodás események sokasodásával Esterházy Imre esztergomi hercegprímás kivizsgálhatta, majd a sasvári szentélyt kegyhellyé nyilvánította 1732-ben. A következő évben az ismeretlen magyarországi mester által faragott késő gótikus kegyszobrot a pálos rend gondjaira bízta, akik az ő és Mária Terézia császárnő támogatásával hatalmas új templomot építettek. 1786-ban a pálos rend eltörlése után az egyházmegye papjai gondozták a kegyhelyet, a 20. században a szalézi rendre bízta (SZILÁRDFY 2003).

A bajai belvárosi plébániatemplom szentélyében őrzik azt a régi vitrines Sasvári Pietà-kegyképet, mely az 1795-ben emelt bajai Kálvária-kápolna első képe volt, azonban mivel e kezdetleges alkotás elrettentette vagy megnevettette a híveket, Bernátfy József plébános 1804-ben lecserélte a Hanisch mesterrel készítettet, ma is a kápolnát ékesítő, nagyszabású Fájdalmas Szűzanya-oltárképpel (KORHECZ PAPP 2013: 47).

ÖSSZEGZÉS

A mai Vajdaság területén a Mária-kegyképek közül a legszámosabban a passauai Segítő Mária-típusa lelhető fel (Újvidék, Karlóca, Doroszló, Bács stb.), de a Czesztochowai és Brünni Fekete Máriákat is több helyen tisztelték (Szabadka, Zimony, Bács, Szata, Palona). Találhatunk példát a re-i ún. Vérékép másolatára is (Bács), valamint a Napbaöltözött Asszony (Karlóca, Bács, Baja) típusára, mely Adorjánra bizonyosan a szegedi kirajzásnak köszönhetően került. A szeged-alsóvárosi ferences templomot és kolostort szintén a Havi Boldogasszony tiszteletére alapította Cesarini Julián bíboros, pápai legátus, aki 1444-ben megjelent a szegedi országgyűlésen. Az 1716-ban készült háromemeletes főoltárán lévő 17. századi kegykép mégsem a római prototípust, hanem a Napbaöltözött Asszonyt ábrázolja. Ennek az a magya-

rázata, hogy a kép készülésének időpontjában még nem voltak ismertek a római kegyképről készült másolatok.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

HD – Historia venerabilis domus Szabatkae. In: Archivium religiosae domus Szabatkiensis fratrum minorum provinciae Hungariae SSMI Salvatoris ab anno 1692 [...] compositum opera p. Danielis Zavodczki, anno 1751. 1692–1805. Ia. (Szabadkai Ferences Rendház)

Litterae Annuae Provinciae Austriae Soc. Iesu 1615–1771 (Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, 12110)

Visitatio Capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis 27. Anno 1732 (Esztergomi Prímási Levéltár)

IRODALOM

- BÁLINT Sándor 1943. Bácska kegyhelyei. *Kalangya*, XII. 1943/4. 162–165.
http://dda.vmmi.org/szamok/1943_04.pdf
- BÁLINT Sándor 1944. *Boldogasszony vendégségében*. Veritas Könyvkiadó, Budapest
<http://www.bucsujaras.hu/baja/balint.htm>
- BELJANSKI, Milenko 1979. *Ponovo o somborskim salašima*. Sombor
- BELTING, Hans 2000. *Kép és kultusz*. Balassi Kiadó, Budapest
- BESZÉDES Valéria 2001. *Ünnep ez minékünk*. Életjel, Szabadka
- BOROSY András: *Pest-pilis-solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740*. Új sorozat VII. 1738–1740.
- CVEKAN, Paškal 1977. *Subotički franjevački samostan i crkva*. Plamen, Slavonski Brod
- FÁBIÁN Borbála. A víz szakralitása (A 300 éves máriakönyvei kegyhely). *Bácsország* 2008/1, 80–85.
- FÁBIÁN Borbála. Egy templomtorony titkai: 250 éves a bajai Páduai Szent Antal-templom. *Bácsország* 2009/4, 103–110.
- GALAVICS Géza 2004. A mariazelli kegyoltár és Esterházy Pál. In: *Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete*. Szerk. Farbaky P.–Serfőző Sz., Budapest, 113–124.
- GARAS Klára 1955. *Magyarországi festészet a 18. században*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Hungarisches Kriegs-Theatrum [...] so mit Anfang der Türkischen Niederlage bey Carlowitz, den 5. Aug. 1716 eröffnet worden. Leipzig: zu haben im Durchgange des Rathhauses in der Boutique zum Contoir – Calender; 1716
<http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ222033004zum> Katalog...

- IVÁNYI István 1886. *Szabadka szabad királyi város története*. Bittermann József könyvnyomdájából, Szabadka
- JORDÁNSZKY Elek 1836. *Magyarországban, s az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem 'Képeinek rövid leírása*. Posenban
- KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor 1994. Bevezető tanulmány. In: Esterás Pál: *Mennyei Korona az az Az egész világon levő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tet Eredeti...*, Nagy-szombatban. (1696) Balassi Kiadó, Budapest
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna 2006. A bácsi vérkép. *Bácsország* 39. Szabadka. 73–76.
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna 2013. *Mathias Hanisch pictor Imperio*. Szabadkai Városi Múzeum, Szabadka
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna 2015. *Bécsi barokk mesterek művei a Vajdaságban*. Szabadkai Városi Múzeum, Szabadka
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna 2016. A tekkiai Havi Boldogasszony kegykép. In: Szőke Anna (szerk.): *A tekkiai Havi Boldogasszony köszöntése*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság. Szabadka–Kishegyes, 21–41.
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna–FÁBIÁN Borbála 2016. A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány barokk művészeti öröksége. *Történelem és muzeológia* – miskolci internetes folyóirat 3:(2), 75–99.
- MIHÁLY Ferenc 2010. *Mária-tisztelet Erdélyben*. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely
- PAVICH, Emeric 1766. *Ramus viridantis olivae, in arcum militantis ecclesiae relatus, seu paraphrastica, et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero S. Joannis a Capistrano nuncupatae [...]* a Budae
- PREDRAGOVIĆ, Josip 1939. *Isusovci u Petrovaradinu 1693–1773*. Sarajevo
- ROKAY Zoltán 2012. *Mariahilf. A Segítő Mária-kegykép hódító útja*. Óbecse
- SCHIRLBAUER, Anna 2017. *Ephraim Hochhauser – ein kaum bekannter Malerkollege von Troger, Maulbertsch und Meytens*. Neobjavljeni rukopis <https://www.anna-schirlbauer.com/publikationen/>
- SEKULIĆ, dr. Ante 1978. *Drevni Bač*. Split
- SÖLCH, Fridrich 1994. *Az 500 éves, Re-i Vérehulló Madonna magyarországi tisztelete*, Budapest
- SRŠAN, Stjepan 2006. *Visitationes Canonicae IV. Syrmium, 1735–1768*. Osijekini
- SZILÁRDFY Zoltán 1979. Kegyéptípusok a pestisjárványok történetében. In: Antall József (szerk.): *Népi gyógyászat Magyarországon*. Orvostörténeti Közlemények, Suppl., Budapest, 11–12. sz.
- SZILÁRDFY Zoltán 1994. *A magyarországi szentképek és szobrok tipológiája és jelentése*. Különnyomat. Budapest
- SZILÁRDFY Zoltán 2003. A pálos rend két kegyképe: a Czestochowai és Sasvári Boldogasszony. In: *Ikonográfia-kultusztörténet*. Balassi Kiadó, Budapest
- SZILÁRDFY Zoltán 2005. Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjének művészetében. In: Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. PPKE–METEM, Piliscsaba–Budapest, 891–935.

- SZILÁRDFY Zoltán 2009. A Szűz Mária római ikonjának fényében Délvidék legismertebb búcsújáráshelye és kegyképe a tekijai Havi Bologasszony. *Bácsország* 49. Szabadka, 73–79.
- SZILÁRDFY Zoltán–TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva 1987. *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáráshelyekről*. Egyetemi Könyvtár, Budapest
- TÜSKÉS Anna 2010. Adatok a czeštchowai kegykép kultuszához a 17–18. századi Magyarországon. In: *Barokk. Történelem-irodalom-művészet*. Budapest, 157–167. <http://docplayer.hu/1699052-Tuskes-anna-a-czesstochowai-szuzanya-44-158.html>
- UNYI Bernárdin 1943. *Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*. Magyar Barát kiadása, Budapest
- VUJOVIĆ, Slavica 2016. *Kako očuvati i koristiti kulturno nasleđe*. Doprinos Vekova Bača. Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Petrovaradin. Novi Sad
- WILKOVSKY Vencel (et al.) 2008. *Az assisi szent Ferenc által alapított conventualis minorita rendnek szent Erzsébet pártfogása alatt álló magyarországi rendtartományához tartozó, egykoron a Segítő Szűz Máriáról, most borromei Szent Károlyról nevezett pancsovai tisztelendő rendháza naplója*. Pancsova, 1915, reprint Történelmi Levéltár, Pancsova

INTERNETES FORRÁS

<http://www.hrvatskarijec.rs/vijest/A1367/Grad-u-vremenu-zla/>

Virgin Mary Devotional Pictures in Vojvodina

Apart from one or two exceptional medieval fragments of frescoes, the earliest paintings associated with the Catholic Church in the former southern part of Hungary represent the devotional pictures of Virgin Mary that originated from the end of the 17th century to the second decade of the 19th century. This study lists them without ambition to record them all, discuss their history, iconography, legends related to them, as well as their stylistic characteristics. The appearance of devotional pictures is a consequence of the care of monastic orders for believers, especially the Franciscans. The names of the masters are generally unknown, but we were able to identify some of the authors. Most devotional pictures in Vojvodina are replicas of well-known European religious paintings, whose cults were most often of local significance. As one of the exceptions we must mention the Virgin Mary of Tekya to whom worshipers made a pilgrimage seeking help even from distant parts of the country.

Key words: Virgin Mary devotional pictures, Baja, Bač, Doroslovo, Sremski Karlovci, Palona, Pančevo, Subotica, Tekija, Novi Sad

Religiozne slike Bogorodice u Vojvodini

Osim jednog ili dva izuzetna srednjevekovna fragmenta fresaka, najranije slikarska dela povezana sa katoličkom crkvom u nekadašnjem južnom delu Mađarske predstavljaju religiozne slike Bogorodice nastale od kraja 17. veka do druge decenije 19. veka. Ova studija ih navodi bez ambicije da ih sve evidentira, razmatra njihovu istoriju, ikonografiju, legende povezane sa njima, kao i njihove stilske karakteristike. Pojava religioznih slika je posledica brige monaških redova za vernike, naročito franjevaca. Imena majstora su uglavnom nepoznata, ali neke od autora smo uspeali da identifikujemo. Većina religioznih slika u Vojvodini predstavlja replike poznatih evropskih verskih slika, čiji su kultovi najčešće ostali od lokalnog značaja. Kao jedan od izuzetaka moramo da pomenemo Bogorodicu iz Tekije, kojoj su na poklonjenje zarad pomoći hodočastili čak iz udaljenih delova zemlje.

Ključne reči: religiozne slike Bogorodice, Baja, Bač, Doroslovo, Sremski Karlovci, Palona, Pančevo, Subotica, Tekija, Novi Sad

Beérkezés időpontja: 2018. 06. 12.

Elfogadás időpontja: 2018. 07. 05.

